

УДК 340.1

КОНЦЕПЦІЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА ПРЕДСТАВНИКІВ НОВОГО ЧАСУ ТА ФРАНЦ ФОН ЦЕЙЛЛЕР

CONCEPT OF NATURAL LAW OF REPRESENTATIVES OF NEW TIMES AND FRANC FON ZEILLER

Ходанич Ю.М.,
аспірант

Ужгородського національного університету

У статті розглядаються питання основних позицій концепції природного права представників Нового часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, С. Пуфендорф, Х. Вольф та інших) та місце теорії природного права Ф. фон Цейллера на їх основі. Автор висловлює власні судження з розглядуваних питань, намагаючись пояснити сутність природного права. Також окреслюються основні положення теорії природного права Ф. фон Цейллера.

Ключові слова: право, природне право, суспільство, свобода, мораль.

В статье рассматриваются вопросы основных позиций концепции естественного права представителей Нового времени (Г. Гроций, Т. Гоббс, Дж. Локк, С. Пуфендорф, Х. Вольф и другие) и место теории естественного права Ф. фон Цейллера на их основе. Автор выражает собственные суждения по рассматриваемым вопросам, пытается объяснить сущность естественного права. Также определяются основные положения теории естественного права Ф. фон Цейллера.

Ключевые слова: право, естественное право, общество, свобода, мораль.

The article deals with the basic concepts of natural law position of New times (H. Grotius, T. Hobbes, J. Locke, S. Pufendorf, H. Wolf and others), and position of the theory of natural law from F. fon Zeiller on them. The author expresses his own opinions on the issues under consideration to explain the essence of natural law. Also outlines the basic tenets of the theory of natural law F. fon Zeiller.

Key words: law, natural law, society, freedom, morality.

Постановка проблеми. Теорія природного права має доволі давню історію свого розвитку та своїм походженням сягає ще в античні часи. Але найбільш повне вираження вона отримала набагато пізніше – у XVII ст., на фоні все більш проголошуваних принципів рівності всіх людей, свободи, ідеалів вільної особистості та прав людини. Теорія природного права здійснила вирішальний вплив на розвиток європейського суспільства XVII–XVIII ст.ст., ставши теоретичною основою Конституції США та більшості

європейських держав. Серед творців та розробників цієї теорії слід назвати Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, С. Пуфендорфа, Х. Томазія, Х. Вольфа та інших, які у своїх працях намагались показати важливість та необхідність відповідної концепції як такої, що тісно переплетена із природою людини, яка найбільше відповідає її внутрішній сутності.

Теорія природного права, на переконання автора, має надзвичайну цінність у тому, що була історичною першою формою втілення та розуміння права як

одного з найважливіших феноменів. Якщо виходити з позиції про те, що держава та право зародились приблизно одночасно, то саме на перших етапах існування держави право володіло найвищою цінністю, адже за нерозвинутості правового регулювання суспільних відносин (які необхідно було регулювати) основними такими регуляторами була природа людини, природа як середовище існування людини. Тобто в основі права лежали певні суб'єктивні та об'єктивні фактори, тобто оточуючий тогочасну людину світ та її усвідомлення самої себе як такої. Отже, на той час «право» найбільше відповідало сутності та потребам людини, мала місце свого роду «гармонія» природи, суспільства та людини. Із розвитком суспільства, вдосконаленням правовідносин, певним суспільним та людським прогресом право все більше почало віддалятися від людини, воно почало служити засобом для врегулювання відносин у суспільстві з точки зору його розуміння правителем та його оточенням, а також часто засобом для задоволення приватних потреб та інтересів окремих індивідів чи груп. Однак, при цьому слід зауважити, що базові фундаментальні основи природного права (свобода, власність тощо) залишились, хоча й отримали дещо інше забарвлення.

Стан наукового дослідження. Дослідження теорій та концепцій природного права, особливо класичної школи, стали предметом розгляду великої кількості вчених, серед яких С.С. Алексєєв, М.І. Байтін, Г.Г. Бернацький, В.Г. Графський, Д.А. Керімов, Н.М. Коркунов, Г.В. Мальцев, В.С. Нерсисянц, П.І. Новгородцев, С.П. Рабінович, В.П. Сальников, Дж. Фінніс, В.А. Четвертін, Б.Н. Чичерін, Г.Ф. Шершеневич, Л.С. Явич та інші. У першу чергу, така увага до розглядуваних проблем пов'язана із вагомістю внеску представників класичної школи в розвиток теорії природного права та їх впливом на подальші дослідження в цій сфері.

У той же час теорія природного права Ф. фон Цейллера в літературі не досліджена, хоча праця австрійського вченого, перекладена Петром Лодієм, стала важливим внеском у розвиток теорії природного права, у першу чергу, на теренах Російської імперії. Саме тому відповідне дослідження є актуальним та потрібним.

Метою статті є висвітлити та провести власний аналіз основних концепцій природного права в працях представників Нового часу, а також окреслити місце теорії природного права Ф. фон Цейллера на їх основі.

Виклад основного матеріалу. Першим розробником теорії природного права, який зміг на високому теоретичному рівні зобразити сутність розглядуваної концепції, вважається Г. Гроцій. Ідеї мислителя втілені в трактаті «Про право війни та миру». Все право, спираючись на вчення Арістотеля, Г. Гроцій поділяє на природне та волевстановлене. У свою чергу, право природне – є приписи здорового розуму (глузду), якими та чи інша дія, залежно від її відповідності чи суперечності самій розумній природі, визнається чи морально соромною, чи мораль-

но необхідною; відповідно, така дія чи дозволена, чи заборонена самим Богом, творцем природи [3, с. 43].

Отже, з такого розуміння природного права можна вивести такі його основні характеристики: 1) приписи природного права надаються Богом, який є творцем природи; 2) вони досягаються розумом людини, яка може вирішувати, якою є та чи інша дія – дозволеною чи забороненою; 3) право невіддільне від моралі, більше того, право виступає немовби засобом для досягнення морального стану суспільства, його «моральним обличчям», право є критерієм для визнання того, наскільки морально, тобто відповідно до приписів Бога – творця природи – діє людина.

Отже, можна дійти до висновку, що (у розумінні Г. Гроція) природне право було невіддільним від самої природи людини, оточуючого людину навколишнього середовища, а також суспільства, яке повинно було розвиватися за необхідними «правилами». Однак, зрозуміло, що право не є чимось даним від Бога, а, натомість, виступає стихійним породженням стану тогочасного суспільства, яке за наслідками історичного розвитку дійшло до необхідності «гармонійно» будувати свої взаємовідносини. І доволі зрозумілим та логічним нашою вважається бажання втілити або перенести природу людини до природи суспільства, так як це є найбільш прийнятним та близьким тогочасній людині. Саме в таких умовах вона буде плідно працювати та взаємодіяти з членами суспільства.

Наступною важливою «віхою» в розвитку та досягненні концепції природного права є XVII ст., яке надало потужних мислителів, що внесли суттєвий внесок щодо розуміння проблеми природного права. Серед них Т. Гоббс, Дж. Локк та Б. Спіноза.

Як зазначав М.М. Коркунов, школа природного права, що виникла в XVII ст., бачила в ньому не складову частину позитивного права, а поряд з позитивним та незалежно від нього існуючим безумовне, незмінне право. Ці теорії бачать у природному праві цілісну, повну систему юридичних норм. На підставі основ природного права можуть бути регульовані всі різноманітні відносини людей без винятку [6, с. 151].

Отже, вказані вище мислителі намагались довести, що природне право є окремою, самостійною системою приписів, які врегульовують всі ділянки суспільних відносин, що найбільше відповідають природі людини та оточуючому її середовищу, з яким остання повинна гармонійно взаємодіяти.

У найвідомішому трактаті «Левіафан, або Матерія, форма та влада держави церковної та громадянської» Т. Гоббс вказує, що людина є істотою природною, тобто має природне походження. З початку свого існування (до створення держави) люди живуть у природному стані «війни всіх проти всіх», коли кожен кожному є ворогом.

Ось чому все, що притаманно для часу війни, коли кожен є ворогом кожного, характерно також для того часу, коли люди живуть без будь-якої гарантії безпеки, крім тієї, яку їм дають власна фізична сила та винахідливість. У такому стані немає місця для працелюбності, так як нікому не гарантовані плоди його праці. Натомість є вічний страх і постійна не-

безпека насильницької смерті, життя людини є одним та короточасним [2, с. 97].

Основною ознакою «війни всіх проти всіх» є відсутність у людини певних гарантій безпеки, стабільності. За таких умов кожен думає лише про себе, про збереження свого життя та здоров'я. Тут не має місця взаємодопомоги, а людина живе виключно завдяки своїй силі та своєму егоїзму. Вона ще не дійшла до розуміння того, як необхідно правильно жити та на яких принципах. Кожна людина володіє необмеженою свободою. Проте, у зв'язку з різними фізичними властивостями людей, свобода окремих людей, що є менш сильними, обмежується тими, хто сильніші. Має місце хаотичність та нестабільність життя.

Стан «війни всіх проти всіх» характеризується також тим, що при ньому нічого не може бути несправедливим. Поняття правильного та неправильного, справедливого та несправедливого не мають тут місця. Справедливість та несправедливість у цьому стані не є ні тілесними, ні розумовими здібностями. Якщо б вони були такими, то, подібно відчуттям та пристрастям, повинні були бути притаманними і людині, що існує ізольовано. Справедливість та несправедливість є властивості людей, які живуть у суспільстві, а не самотньо. Вказаний стан характеризується відсутністю власності, володіння, точного розмежування між моїм та твоїм, адже кожна людина має право на все, а в найгіршому випадку – позбавлена всього.

За вказаних вище умов людьми керує так зване природне право. Останнє, на думку Т. Гоббса, є свобода кожного використовувати власні сили на свій розсуд для збереження своєї власної природи, тобто власного життя, свобода робити все те, що на розсуд людини є найбільш підходящим для неї.

Природний закон у філософа виступає як припис або знайдене розумом загальне правило, згідно з яким людині забороняється робити те, що шкідливо для її життя, або те, що позбавляє її засобів до самозбереження, та нехтувати тим, що вона вважає найкращим засобом для збереження життя. Природний закон – вимога істинного розуму відносно того, що потрібно і чого не потрібно робити заради можливо більш тривалого збереження життя та тілесного здоров'я.

Мислитель виділяє базові природні закони. Перший та основний закон природи: необхідно прагнути до миру всюди, де це можливо; якщо неможливо досягнути цього миру, то потрібно шукати засобів для ведення війни.

До того часу, поки зберігається право всіх на все, жодна людина не може бути упевненою в тому, що зможе прожити весь той час, який природа наділяє їй. Саме тому кожна остання повинна добиватися миру, якщо в неї є надія досягнути його; якщо ж цього неможливо досягнути, то людина може використовувати будь-які засоби, що дають перевагу на війні.

Другий природний закон: у випадку згоди на те інших людей людина повинна погодитися на відмову від права на все в тій мірі, в якій це необхідно в інтересах миру та самозахисту, та задовольнятися тою

мірою свободи по відношенню до інших, яку б вона допустила в інших людях по відношенню до себе [2, с. 100–101].

Інший відомий мислитель XVII ст. Дж. Локк у праці «Два трактати про правління» визначає, що з початку свого існування людство існувало на основі «закону природи», під яким розумілось те, на чому засновуються, та, як на фундаменті, будуються всі очевидні вимоги цього закону, з чого вони можуть бути певним чином виведені. Вони дістають свою силу та необхідність, оскільки узгоджуються із фундаментальним та первинним законом. Тобто це певні правила співжиття, що мають базовий (фундаментальний) характер, за допомогою та виключно з якими людина може нормально існувати [7, с. 49].

Не може бути основою закону природи те, від чого не залежить обов'язкова сила інших законів тої ж природи, проте не настільки всеохоплюючих. Однак, від цієї основи не залежить обов'язкова сила інших законів; адже якби ми вирішили перерахувати всі обов'язки, які покладені людським життям, то не знайшли б жодного, що виникає лише з користі та зобов'язання тільки тому, що це вигідно; в той же час існує багато чеснот, що полягають у тому, щоб приносити користь іншим, навіть на шкоду самому собі.

На відміну від положень Т. Гоббса, в якого метою природного закону є збереження життя та здоров'я, Дж. Локк пов'язує природний закон не з вигодою для людини, а певним порядком, відносинами між людьми задля злагоди кожного.

Те, що веде за собою знищення в життя всякої справедливості, дружби, благородства не може бути основою закону природи. Адже яка може бути справедливість там, де немає ніякої власності, ніякого володіння, чи про яку власність може йти мова там, де кожному дозволено не лише володіти тим, що належить йому, але й те, чим він володіє, є власністю кожного на тій підставі, що це йому корисно [7, с. 51]?

Отже, філософ вказує, що насправді такий основний закон природи існує, він повинен керувати людьми, повинен сприяти їм у співжитті з іншими людьми. Проте не треба робити з цього закону якогось «ідола», який може людині все дати, всім забезпечити. Людина повинна керуватися почуттям власної вигоди. Однак у цьому почутті має бути межа. Людина не може, керуючись прагненням до користі для себе, зазіхати на можливість забезпечення інтересів іншими людьми. Людина повинна дбати не лише про себе, але й не забувати про благо інших. Оскільки в первісному стані людьми не керують цивільні закони, то кожен має право на все, кожен є власником всього, що дарує природа. І необхідно певним чином співпрацювати, допомагати одне одному, не зазіхаючи на гармонію з природою, яка не передбачає злоби, гніву, ненависті та несправедливості.

Кожна людина, на думку мислителя, народжується з подвійним правом: по-перше, правом свободи особистості, над якою жоден інший не має влади, і вільно розпоряджатися якою може лише вона сама; по-друге, з правом спадкувати разом з братами майно свого батька [7, с. 375–376].

Не можна оминати й визначного філософа XVII ст. Б. Спінозу. Основні погляди щодо розуміння концепції природного права останнім були викладені у працях «Богословсько-політичний трактат» і «Політичний трактат».

Під природним правом Б. Спіноза розуміє правила природи кожного індивідууму, відповідно до яких ми мислимо кожну людину природно визначеною до існування та діяльності певного роду. При цьому кожен індивідуум має право на все, що він може, тобто право кожного простягається так далеко, як далеко простягається його міць (сила). Звідси кожному належить право на те, щоб існувати та діяти відповідно до того, як він до того природно був визначений. Таким чином, своєрідно, але так само по суті, мислитель доводить, що природне право виходить від самої природи та природи людини як її частини. Однак, на відміну від, до прикладу Г. Гроція, у Б. Спінози природне право визначається не здоровим розсудом, але бажанням та міццю (силою). Це означає, що наскільки людина бажає та вважає за потрібне існувати та діяти, на те вона й має право [11, с. 203].

Як бачимо, між цими розуміннями є суттєва різниця. Адже якщо ми говоримо про те, що природне право визначається розумом, то це означає, відповідно, що людина може визначати, яким чином діяти так, щоб гармонійно співіснувати в природі та суспільстві, тобто вона розуміє де є межі її дій. Якщо ж ми беремо за основу визначення природне бажання та міць (силу) людини, то тут про межі, усвідомлення, розуміння мова не йде, адже все спирається на природні задатки конкретно взятого індивідуума, який при цьому не спішить виходити зі свого первісного стану [11, с. 204].

Через те, що в первісному стані людина, яка керується лише своїми бажаннями та міццю, не може належним та гармонійним чином взаємодіяти з іншими людьми, люди віддають частинку своєї міцці (сили) та бажань з метою організувати суспільство та державу, щоб інтереси кожного були захищені, а потреби задоволені. Суспільство, яке утворилось внаслідок договору, таким чином, являє собою верховне природне право, яке має загальний та постійний характер.

У «Політичному трактаті» Б. Спіноза зазначає, що право природи – це закони чи правила, відповідно до яких все здійснюється, тобто сама міць (сила) природи. Природна міць повинна визначатися не розумом, а потягом, який сприяє людей до дії і яким вони намагаються зберегти себе [11, с. 294].

Перед тим, як уже переходити до розгляду теорії природного права Ф. фон Цейллера, автор не може не сказати декілька слів щодо концепції природного права відомих німецьких теоретиків С. Пуфендорфа, Х. Томазія та Х. Вольфа.

Як вказує С.В. Перевезенцев, С. Пуфендорф був одним із перших в Європі, хто почав продумувати механізм існування суспільства та механізм існування людини в суспільстві з раціоналістичних позицій, з точки зору «природного права». Найбільш повно погляди мислителя щодо концепції природного права висловлені в праці «Про обов'язки люди і громадянина по закону природному» [9, с. 74].

В інтерпретації С. Пуфендорфа природне право виглядає як соціальна етика, норми якої повинні були регулювати поведінку всіх людей незалежно від їх становища, державної приналежності чи політичних переконань. Такий погляд на природне право в мислителя походив із того, що всім без винятку індивідам властиве дещо їх поєднує – прагнення до життя з ближніми, так як існувати наодинці людина не в змозі [8, с. 342].

Вихідним пунктом теорії С. Пуфендорфа є концепція природного, додержавного суспільства. На відміну від Т. Гоббса, на думку розглядуваного філософа, немає «війни всіх проти всіх» у природному стані, а потреби людей задовольняються, немає примусової сили. Поштовхом до створення держави стало збільшення кількості населення, невпевненість у забезпеченні права, страх перед можливим злом.

Послідовником С. Пуфендорфа, який продовжив розробку концепції природного права та вніс свій важливий внесок до розвитку розглядуваної теорії, вважається Х. Томазія. На думку останнього, основою існування природного права є мораль, яка містить припис вчиняти так, як це відповідає розумній природі людини. Але вимоги моралі не підкріплені примусом. Зрозуміло, виходячи з того, що в кожній людині «свої» уявлення про мораль, то в цьому випадку необхідна примусова сила. Держава у вченого – це природне суспільство, яке включає в себе верховну владу з метою задоволення всіх та громадянського добробуту [1, с. 35].

Іншим яскравим представником німецької школи природного права 17 ст. варто відзначити Х. Вольфа. Подібно до Х. Томазія, право в першого виводиться із моральності, моральної необхідності, морального обов'язку. Від природи всі люди рівні, а тому мають рівні права. Всі люди є вільними, ніхто не володіє владою над іншим. Моральний обов'язок вдосконалюватися породжує право на життя, працю, освіту тощо.

На думку Х. Вольфа, у природному стані, коли люди жили сім'ями, вони не мали достатньо засобів для удосконалення. Тому вони вирішили об'єднатися в державу, метою якої є загальний добробут та загальна безпека. Таким чином, об'єднавшись у державу, люди утворили народ, який передав свою верховну владу правителям [5, с. 233].

Цікавою є позиція Х. Вольфа щодо законів у державі. На його думку, останні є практичною реалізацією природного закону. Вони надають свободу, необхідну для виконання моральних обов'язків. Право є свобода дій для виконання обов'язків. Межі такої свободи визначаються владою держави, владою монарха.

Предметом нашого безпосереднього дослідження є концепція природного права Ф. фон Цейллера, викладена в праці «Природне приватне право», перекладеної П. Лодієм. Варто вказати, що на початок XIX ст. (переклад був опублікований у 1809 році), коли в Росії ще лише починала зароджуватися правова наука, кожна праця, яка «виходила у світ», мала дуже велику цінність, адже саме завдяки останній могла розвиватися наука тогочасної Російської імпе-

рії. Тобто, як бачимо, внесок П. Лодія, професора Петербурзького університету, є доволі вагомим. Сама праця присвячена проблемам суспільства, права, місця права в суспільстві, питанню правознавства як науки та його співвідношенню з наукою про мораль. У праці висвітлюються ідея природного права, його співвідношення з правом позитивним, різновиди природного права. Велика увага приділена формам природного приватного права, серед яких важливе місце займають інститут договору та сім'ї.

Як уже зрозуміло, мова буде йти про початок XIX ст., коли правова наука лише починає набирати оберти на основі осмислення правових концепцій попередніх епох, серед яких переважна більшість теорій природного права вказаних нами вище мислителів. Як правильно зазначає В.А. Четвернін, природно-правова думка ніколи «не помирала». Інша справа, що в XIX ст. в умовах перемоги капіталізму вона виявилась непотрібною для буржуазії, що стала вже консервативним класом, та такої, що встигла забути про природне право на революцію, надаючи перевагу розмірковувати про законне право. Природне право, як далі продовжує вчений, було задвинуто юридичним позитивізмом на глухе місце буржуазної ідеології, залишившись справою клерикальної правової думки [13, с. 19].

Виходячи з цього, варто відзначити важливість появи перекладу праці Ф. фон Цейллера, яка стала продовжувачем доброї традиції концепції природного права. Зрозуміло, що погляди вченого базуються на положеннях концепцій природного права Г. Гроція, Т. Гоббса, Б. Спінози, Х. Томазія, С. Пуфендорфа, Х. Вольфа, І. Фіхте та інших, на чому прямо в праці наголошує автор, розкриваючи ключові позиції вказаних філософів.

Ф. фон Цейллер дає декілька тлумачень поняттю «право»: 1) є обмеження свободи кожної особи окремо під такою умовою, що інші разом з нею як особи можуть мати місце, тобто можуть гармонійно співіснувати; 2) як влада особи є подарована розумом можливість вчиняти правомірні дії, тобто такі, при яких можливий спільний стан всіх вільно діючих істот; при цьому право особи також включає в себе право примусу, тобто застосування сили при порушенні права; 3) є влада (могутність), але не фізична, а така, що походить від розуму, від переконання розумної істоти застосування свободи, яке, однак, правомочне не до моральних помислів чи закону чесноти, але до правомірного закону, та при цьому уявляється як скріплена примусом влада [12, с. 25].

При характеристиці таких понять права слід виділити такі його особливості з точки зору розуміння Ф. фон Цейллером: а) право невід'ємно пов'язане зі свободою, воно є втіленням свободи, якою володіє кожна мисляча розумна істота; можна навіть сказати, що право є вищою мірою свободи особи; б) право є можливість свободної особи вільно діяти, але таким чином, щоб можливим було гармонійне співжиття з іншими особами; в) право неодмінно пов'язане із існуванням суспільства, що впливає із попередньої характеристики; саме в суспільстві, де має місце «розумне»

використання права як втілення свободи, можливий розвиток особи, її гармонійне співжиття з іншими членами суспільства; г) право також є влада, яка походить від розуму, у силу того, що людина є розумна істота, а, отже, може розрізняти ступінь правомірності своєї поведінки; д) право є апіорі позитивним явищем, адже, як уже було сказано, досягається розумом та є втіленням свободної волі особистості, що мислить себе як така; однак, це має місце до того часу, поки свобода однієї особи не «наступає» на свободу іншої, завдяки чому відбувається порушення права, тобто в певному сенсі «дисбаланс» у суспільстві; е) право повинне володіти примусовою силою, чим сприяє недопущенню порушень у суспільстві завдяки встановленій обов'язковості вчиняти певним правомірним чином.

Ф. фон Цейллер також виводить певні характерні риси права: а) при цьому слові не мислять про обов'язок, але про владу (могутність); б) однак не про фізичну владу над тим, що можливо вчинити природними силами; в) право не є моральна влада у вузькому значенні; г) право завжди відноситься до інших розумних істот – право входить у вжиток лише тоді, коли між людьми має місце опосередкований чи прямий вплив, взаємодія один з одним; д) право є строга вимога, яка уявляється зовнішнім чином, тобто з переконанням, що інший жодний проти того не дозволений супротив [12, с. 27].

Тобто право тут доводиться як певна влада, тобто спроможність діяти, яка виступає строгою вимогою та базується на певному рівні комунікації, взаємодії між членами суспільства.

Право видатний правознавець XIX ст. розподіляє на природне та позитивне. Природне право, у свою чергу, поділяється на позасуспільне та суспільне. Позасуспільне право розподіляється на право окремих людей та сім'ю і право народів між собою, а право суспільне – на право сімейне та державне. Таким чином, об'єктами позасуспільного права виступають людина, сім'я та народи, а права суспільного – сім'я та держава.

Природне право також розподіляється на приватне та публічне. Приватне право розглядає: 1) позасуспільні, а саме вроджені права, які засновані на людській природі (право самозбереження), а також набуті права, які вимагають законної постанови (право договорів); 2) суспільні приватні права членів сім'ї [12, с. 34].

Серед джерел природного приватного права Ф. фон Цейллер називає практичний (діяльнісний) розум та людську природу. Окрім цього, є додаткові засоби, серед яких мораль, філософська антропологія, історія людства та історія взагалом, позитивне право, філософія позитивного права, власне спостереження.

Право публічне тим часом розглядає: 1) законне право (суспільне співвідношення членів держави), а саме: між верховним главою та підданими; між громадянами окремо; тобто йде мова про право, яке панує в межах конкретного суспільства, та спрямоване на регулювання суспільних відносин; 2) правомірне відношення держав між собою: природне право держав – право народів [10, с. 944].

Позитивне право – сукупність правомірних законів. Воно може бути постановлено свавільними умовами чи законно-обов'язковим приписом правителя.

Цікавим є поділ позитивного права у Ф. фон Цейллера. Останнє може бути загальне, тобто право держави та народів, а також приватне, яке уособлюється волею законодавця, яка повинна дотримуватися. Отже, можна провести певну аналогію між такими різновидами позитивного права, зрозумівши їх як міжнародне право (загальне) та внутрішньодержавне (приватне). Останнє йде від самої держави (правителя) та спрямоване на суспільство. Метою такого права є встановлення правопорядку, забезпечення безпеки, потреб та інтересів членів суспільства, гармонійний розвиток, добробут всього суспільства тощо.

Позитивне приватне право містить у собі такі роди правомірних законів: 1) правомірні закони, які повинні бути визнані поза державою як дійсні, та які внаслідок цього не за змістом, а за судженнями образу появи та сукупних примусових засобів повинні сприйматися як позитивні; 2) правомірні закони, які надані розумом під необхідним передбаченням громадянства; 3) зміни, які законодавча мудрість повинна здійснювати; 4) свавільне розпорядження законодавця в рідкісних випадках заради загального порядку та коли мають місце зручні засоби для збереження законної цілі [12, с. 42].

Про справедливість позитивних законів, як переконаний Ф. фон Цейллер, можна судити лише спіраючись на всезагальні начала права. З цієї позиції випливає, що основою позитивного права виступає право природне.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, у силу важливості розробок та досліджень концепцій природного права представниками Нового часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, С. Пуфендорф, Х. Томазій, Х. Вольф), автор проаналізував основні сутнісні характеристики цих теорій, надавши щодо них власні судження та провівши аналіз. На підставі вказаних теорій автор розглянув основні положення щодо розуміння природного права Ф. фон Цейллера, австрійського вченого-правознавця, висловлені в праці «Природне приватне право», перекладеної П. Лодієм. Положення праці базуються на вищезазначених концепціях природного права представників Нового часу та є втіленням тогочасних надбань правової думки. Автор розглянув та провів аналіз питань щодо сутності та основних характеристик права, поділу права на природне та позитивне, поділу природного права на приватне та публічне, основних положень позитивного права.

В силу відсутності досліджень теорії природного права Ф. фон Цейллера та її важливості для розвитку правової науки має місце потреба в проведенні подальших розвідок з цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баскин Ю.Я. Проблема свободы в философии права Христиана Томазия /Ю.Я. Баскин // Правоведение. – 1999. – № 2. – С. 34–38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.portal-slovo.ru/history/48222.php> <http://urist.yucoz.ru/publ/20-1-0-936>.
2. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. / Т. Гоббс. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – 731 с.
3. Гроций Г. О праве войны и мира : репринт с изд. 1956 г. / Г. Гроций. – М. : Ладомир, 1994. – 868 с.
4. История политических и правовых учений : [учебник для вузов] / под ред. В.С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2004. – 944 с.
5. История политических и правовых учений : [учебник для вузов] / под ред. О.Э. Лейста. – М. : Зерцало, 2006. – 568 с.
6. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / Н.М. Коркунов. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2010. – 520 с.
7. Локк Дж. Сочинения в 3-х томах / Дж. Локк. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – 664 с.
8. Нерсесянц В.С. Философия права : [учебник для вузов] / В.С. Нерсесянц. – М. : Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 652 с.
9. Перевезенцев С.В. Теория естественного права в трудах Самуила Пуфендорфа / С.В. Перевезенцев // Историческое образование. – 2014. – № 2. – С. 70-88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.portal-slovo.ru/history/48222.php>.
10. Рыбаков О.Ю. Частное и публичное право в России XIX – начале XX веков / О.Ю. Рыбаков, М.Н. Лядацева-Ильичева, Т.А. Желдыбина // Lex Russica (Научные труды МГЮА). – 2010. – № 5. – С. 931–950.
11. Спиноза Б. Избранные произведения в 2 томах / Б. Спиноза. – М. : Гос. изд-во политической лит-ры, 1957. – Т. 2. – 726 с.
12. Цейллер Ф. фон. Естественное частное право /Ф. фон Цейллер. – СПб : Императорская академия наук, 1809. – 325 с.
13. Четвернин В.А. Современные концепции естественного права / В.А. Четвернин. – М. : Наука, 1988. – 144 с.